

Калюжний Р.А., д.ю.н., професор
Шапенко Л.О., асистент
Навчально-науковий Юридичний інститут
Національного авіаційного університету

ЮРИСПРУДЕНЦІЯ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Для об'єктивного сприйняття всього різноманіття правової реальності необхідним є розгляд питань юриспруденції, особливо в розрізі історії її розвитку. Адже, з огляду на те, що держава і право формуються та розвиваються відповідно розвитку кожної цивілізації з використанням в тій чи іншій мірі досягнень минулого, вивчення цих питань дозволяє зрозуміти процеси пізнання права, визначити історичні основи права, механізм його формування та функціонування.

На сьогодні особливий інтерес представляють питання походження, сутності та змісту юриспруденції, з'ясування яких можливе завдяки дослідженню специфічних особливостей її еволюції, а також історичних фактів, що суттєво вплинули на становлення юридичної науки.

Термін «юриспруденція» (від лат. *jus, juris* – право і *prudentia* - мудрість) виник в класичний період розвитку римського права наприкінці IV – на початку I століття до н.е. [1, с. 13], проте явище, яке він позначає, зародилося на Стародавньому Сході задовго до виникнення Римської держави, а найвищий розвиток отримало в Європі через багато століть після того, як Рим зійшов з історичної сцени.

Юриспруденція як найважливіша складова духовної культури суспільства завжди відображала процеси суспільної свідомості, адже її зміст був наповнений етикою, філософією, а також зазнавав впливу політичної ідеології та інших гуманітарних наук. Такий тісний зв'язок юриспруденції з цими складовими духовної культури став передумовою її поступального розвитку. Втім характер даного зв'язку залежав від розвитку цивілізацій, від змін, що відбувалися в результаті переходу однієї епохи до іншої, а також від специфіки розвитку кожної окремо країни.

Також слід зазначити, що юриспруденції різних цивілізацій розвивалися не ізольовано одна від одної. Ф. Морошкін визначав, що для поступального розвитку народу необхідним є формування законодавства не лише з кореня національних переказів і звичаїв чи одного джерела, а шляхом поглинання різнорідних стихій зовнішніх законодавств та перетворення їх у власну природу, підкорення їх своїй власній ідеї [2, с. 224]. Також, погоджуючись з думкою Н. Кєдрової, варто наголосити, що право кожної нової епохи є шаблем на шляху прогресу, що вимагає використання досягнень минулого. Немає жодної з існуючих раніше і нині діючих правових систем, які б тією чи іншою мірою не випробовували впливу минулого, різниця може полягати лише у глибині чи ступені такого впливу [3, с. 268].

Факти свідчать, що юриспруденції більшості цивілізацій формувались на основі римської юриспруденції. Адже остання була школою виховання раціонального мислення, яка передала правознавцям надійний і досконалий інструментарій для наукової обробки права – чітку термінологію, правові конструкції, принципи класифікації та систематизації правових норм тощо.

Тобто у всесвітній історії юриспруденції слід вбачати не просто суму історій юриспруденції окремих країн, а єдиний еволюційний процес, який підпорядковується загальним закономірностям, розкривається у відповідності з певною логікою розвитку.

На ранніх етапах свого становлення, коли суспільні відносини врегульовувалися нормами неписаного права, юриспруденція була тісно пов'язана з релігією та міфологією, втілювалась у різних формах фольклору: прислів'ях, віршах, піснях тощо. В той час юриспруденція не відокремлювалась від інших складових елементів духовної культури та не була самостійної сферою людської діяльності. При цьому вона відігравала важливу культурну роль, слугувала не лише рушійною силою розвитку правових систем, а й задовольняла інтереси народу, етносу в цілому, сприяла збереженню його культурної єдності та самобутності. Адже накопичуючи в собі різноманітні духовні цінності, юриспруденція відображала їх в нормах права, а в рамках духовної культури

виконувала роль механізму, здатного відтворювати теоретичні ідеї та принципи практичного життя. При цьому юриспруденція взагалі не мала якості наукового знання про право і носила суто практичний, прикладний характер. Лише пізніше, в ході своєї еволюції, пов'язаної з певними змінами в соціальному і політичному житті суспільства, вона набула властивостей науки.

В давній час під словом «юриспруденція» розуміли вміння, здатність користуватися при здійсненні та захисті права юридичними нормами у такому ж точно сенсі, як під виразом *rei militaris prudentia* розуміли мистецтво і здатність вести війну. Особи, що володіли мистецтвом застосовувати право і знали про нього більше ніж інші, називалися *juris prudentes* [4, с. 32]. Юриспруденція в Римі в період ранньої республіки розумілася «не як теоретична обробка діючого права (така з'явилася в період пізньої республіки і надзвичайно посилилася в період імперії), а як різноманітна практична діяльність юристів, що полягала в тлумаченні законів, складанні позовних формул, навчанні праву» [5, с. 10]. Тобто, римські юристи не створили юридичної науки в повному значенні цього слова, а лише розробили прийоми і способи обробки правового матеріалу та принципи юридичного мислення, які в подальшому стали підґрунтям для її появи.

Юриспруденцію варто розглядати як давню науку і вчену професію, що була необхідним супутником правового життя, який існував вже на таких рівнях розвитку культури, коли про появу та розвиток науково-теоретичного знання і дослідження не могло бути й мови. На думку німецького правознавця Р. Ієрінга, зародження діяльності юристів було тією подією, яка сталася внаслідок «досягнення деякої міри розвитку права», його виходу з кола знань народної маси, а необхідне ознайомлення з правом, що дісталася перш за все без зусиль кожному, стало вимагати «особливої уваги та визначення собі мети» [6, с. 53].

За часів панування звичаєвого права, з появою юридичної термінології, вирішального значення набуло тлумачення, з допомогою якого тій чи іншій правовій нормі легко надавалося відповідне значення. А норма, що виникала як виразник спільних інтересів, в результаті тлумачення пристосовувалася до інтересів верхівки суспільства, отримуючи таким чином певну класову

спрямованість. Все це відіграло значну роль в процесі професіоналізації тієї людської діяльності, яка отримала назву юриспруденція.

Ускладнення суспільних відносин, посилення протилежності інтересів різних соціальних груп зумовили необхідність в наданні правовим нормам більшої визначеності. Запис правових звичаїв, перехід від неписаного права до писаного знаменував новий щабель в еволюції не тільки права, але й юриспруденції. Саме в цей час змінюється характер правотворчості, відбувається формування теоретичної юриспруденції. Якщо раніше зміст юриспруденції зводився переважно до прийомів тлумачення, то тепер отримують свій розвиток мистецтво формулювання норм, способи обробки правового матеріалу. Р. Ієрінг, розрізняючи зазначені два щаблі в еволюції юриспруденції, перший називав «нижчим» або «юридичною технікою», а другий – «вищим». Тільки на вищому щаблі юриспруденція досягає «свого прямого призначення, тільки тут її завдання і метода стають специфічно-юридичними, і тільки тут вона набуває наукового характеру, що відрізняє її від всіх інших наук» [6, с. 118].

Поява перших елементів теоретичної юриспруденції відбувається вже тоді, коли на основі конкретних понять виникають загальні, абстрактні правові визначення, вироблені завдяки пізнанню та з'ясуванню їх сутності, ролі і значення, встановленню їх взаємозв'язку з іншими явищами. Звісно, окремі ознаки науковості не перетворюють юриспруденцію в науку, однак поступове накопичення їх створило передумови для становлення правової науки.

Набувши на певному етапі історичного розвитку науковий характер, юриспруденція, вже не втрачає своєї практичної спрямованості. Якщо юриспруденція і стає наукою, то наукою, варто зауважити, доволі своєрідною. Адже її роль в суспільстві ніколи не зводиться до функції пізнання правових явищ. Вона також покликана підтримувати одноманітність в правових нормах і принципах, створювати певний порядок в дії різних джерел права, виробляти сувору ієрархію серед них.

На сучасному етапі розвитку юриспруденція є достатньо розгалуженою і диференційованою системою наукових знань, видів і форм наукової діяльності,

тобто охоплює такі сфери діяльності, як юридична наука, юридична практика та юридична освіта, що забезпечують використання, передачу і застосування юридичних знань [1, с. 14-15]. О. Тихомиров, визначаючи юриспруденцію як науку, що має багатоаспектне та багатоцільове призначення, вказує, що її зміст складають блоки систем наукових юридичних знань, до яких належать: фундаментальні теоретичні та історичні основи юриспруденції; методологія юриспруденції (парадигми, методологічні підходи, методи побудови наукових знань і емпіричних досліджень); системи наукових юридичних знань «середнього рівня» галузевого і проблемного характеру; системи наукових знань прикладного характеру, що відображають порядок, форми, методи, прийоми, засоби різноманітних видів правової діяльності [7, с. 1111].

Тобто сучасна юриспруденція, будучи не лише теоретико-світоглядною, але і практико-прикладною наукою, представляє собою раціонально сформовану систему теоретичних знань про право та діяльність, спрямовану на отримання цих знань та обслуговування конкретних практичних потреб правового життя сьогодення.

Використана література:

1. Крестовська Н.М. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвєєва. – К. – Юрінком Інтер, 2015. – 584 с.
2. Морошкин Ф.Л. Католический дух римського права / Ф.Л. Морошкин // Ученые записки императорского Московского университета. – 1835. – № 2. – Ч. 2 – С. 223-286.
3. Кєдрова Н.А. Вплив римського права на сучасні правові системи Європи / Н.А. Кєдрова // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Юрид. л-ра. – 2007. – Вип. 36. – С. 264-268.
4. Чижев Н.Е. Материалы к истории системы права (энциклопедия права) / Н.Е. Чижев. – Одесса: тип. имп. Новороссийского ун-та, 1885. – 252 с.
5. Скрипилев Е.А. Дигесты Юстиниана – основной источник познания римського права / Е.А. Скрипилев // Дигесты Юстиниана. – М.: наука, 1984. – С. 7-18.
6. Иеринг Р. Юридическая техника / Р. Иеринг // Юридические записки. – Спб., 1860. – Т. 4. – С. 51-148.

7. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Ремаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемчученко. – К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1. – 1232 с.